

İslâmî
Türk Edebiyatı
Sempozyumu

Münâcât ve Tövbe-i Nasûh Geleneği Çerçevesinde Tövbenâme-i Veysî

Doç. Dr. Nuran Yılmaz¹

Giriş

Tevbe / Tövbe

Kelime sözlükte; “t, v, b” kökünden “dönmek, rücu’ etmek” anlamına gelmektedir. Türkçede tevbe yerine tövbe telaffuzuyla yaygınlaşan kelime, dilimizde çeşitli terkiplerle kullanılmıştır.² Dinî terminolojideki karşılığı ise, günahkârın günah işlemekten vazgeçip yaptığına pişman olarak Allah’ın emrine riayet etmek üzere samimiyetle O’na yönelmesidir.³

Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli âyetlerde yer alan kelime, iki farklı mânâ gurubu oluşturmuştur.⁴ Bunlardan ilki, kulun günahının affi için yalvarması, diğeri ise Allah’ın günahları affetmesidir.⁵

Tövbe kelimesinin tamlama biçimiyle de karşılaşılmaktadır. Bunlardan biri, “nasûh” kelimesiyle yapılan terkiptir ki, Kur’ân-ı Kerîm’de “Ey inananlar! Allah’a nasûh tövbesiyle tövbe ediniz.”⁶ âyetiyle geçmektedir.

Bu tövbeyi tarif eden hadis-i şerife göre, Muaz b. Cebel, Resûlullah’a nasuh tövbesini sormuş ve şu cevabı almıştır: “Kulun yapmış olduğu

¹ Doç. Dr. Nuran Yılmaz, Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı.

² Bakz. İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab* C. I, Beyrut 1990, s. 233; F. DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2001, s. 1100.

³ Bu konuda tafsilât için bakz. Elmalılı M. Hamdi YAZIR, *Hak Dinî Kur’ân Dili*, Azim Yay., C. I, İstanbul Tarihsiz, s. 279.

⁴ Bakz. Kur’ân-ı Kerîm’deki tövbe hakkındaki bazı âyetler şunlardır: Bakara 2/54, 128, 160, 187; Âl-i İmrân 3/90; Nisâ 4/16-18, 27; Mâide 5/33-34, 39, 70-71, 74; A’raf 7/143, 153; Tevbe 9/3, 15, 25-27, 73-74, 101-104, 118; Hûd 11 /1-3, 61, 89-90; Nahl 16/119; Tâ-Hâ 20/82; Nûr 24/31; Furkan 25/70-71; Kasas 28/65-67; Ahzâb 33/24; Şürâ 42/25; Tahrîm 66/3-4, 8.

⁵ Konuyla ilgili bazı tespitler için Asım YAPICI, *İslâm’da Tövbe ve Dinî Yaşayıştaki Rolü*, Beyan Yay., İstanbul 1997 adlı yayına bakılabilir.

⁶ Tahrîm Sûresi, 66/8.

günaha pişmanlık duyması, Allah'a özür beyan etmesi, sonra sağılan sütün memeye dönmediği gibi bir daha o günaha dönmemesidir.”⁷

Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* adlı kitabında bu tövbeyi şöyle tanımlamıştır:

“Tevbe-i sâdika yani sıdk u azm ile edilen tevbe ki, tevbeler tevbesi demektir. Nasuh nâmında birinin ettiği tövbeden kinâyeye olduğu mervidir.⁸ Anadolu'da mübarek gecelerde yatısı namazından sonra “salât-ı tuncînâ” okumak, nikâh ve iman tazelemek âdettir. Bu salâtın sonunda “Eğer benim elimden, dilimden, sair aza ve cevarihimden her ne ki sadır olmuş ise ben onların cümlesine tevbe ettim, peşiman oldum; bir daha işlememeye azm ü cezm ü kasd eyledim. “ diye tevbe edilir. Felekten daha bir müddet kâm almak isteyenler bu son kısma gelince seslerini keserler; böylelikle tövbeden kurtulurlar. Aslında bu son kısım tam bir “tevbe-i nasuhtur.”⁹

Onay, nasuh tövbesi için, *Nubbe Şerhi*¹⁰ni kaynak göstererek; “Hz. Ali bir suâle cevâben eski günahlara nedâmet, fevt olmuş farzları kazâ, nizâlı hasımlarla helâlleşmek, nefsini taate vermek olduğunu söylemiştir.” der.¹¹

Bu konuyla ilgili olarak Onay şunu da ilâve eder: “Tevbe-i nasûh bozulursa bir daha yapılan tevbenin kabûl olunmayacağı mervidir. Tevbe yapılırken sıdk-ı kalb şarttır. Tevbe geçmiş günahlar için yapılır. Yeni günah, yeni tevbe ister. Hz. Mevlâna'nın şu rubâileri bu münâsebetle dikkate şâyândır:

*Bâzâ bâzâ her ânçe hestî bâzâ
Ger kâfiru gerbu putperestî bâzâ
İn dergah-i mâ, dergah-i novmîdî nîst
Sad bâr eger tovbe şikestî bâzâ!*

Gel gel! Her ne hâldeysen gel! Eğer kâfir, ateşperest ve puta tapan olsan bile gel! Bizim bu dergâhımız, ümitsizlik dergâhı değildir. Yüz defa tövbe bozsan da gel!- demek sûretiyle Mevlâna'nın bu mısralarından hareketle tövbe bozulsa bile tekrar tekrar tövbe edilebileceği düşüncesine dikkat çekmektedir.¹²

⁷ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, C. IV, hadis no: 2311, Zühhd, 8 Çağrı Yay., İstanbul 1992, s. 555; Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, *es-Sünen*, C. VI, Çağrı Yay., İstanbul 1992, s. 11, Cihad 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, C. II, Çağrı Yay., İstanbul 1992, s. 505.

⁸ Nasuh'un hikâyesi Mevlâna'nın Mesnevisinin 5. cildinde geçmektedir.

⁹ A. Talat ONAY, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara 1992, s. 413.

¹⁰ Bakz. Nuhbe Şerhi, Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî, *Şerhu Nubbeti'l-Fiker fi Mustalahî Eblî'l-Eser*, İstanbul 1327.

¹¹ ONAY, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 413.

¹² ONAY, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 414.

Aslında dinî bir kavram olan tövbenin edebiyatımızda nasıl yer aldığını işaret etmek üzere öncelikle *münâcât*, *tazarrunâme*, *tövbenâme* gibi edebî isimlendirmelerin tövbe ile ilişkili olduğunu belirtmek gerekir.

Bunlardan ilk sırada anılan *münâcât*, sözlük anlamı olarak, “Allah’a yalvarmayı, yakarmayı, niyaz etmeyi içerir. Terim mânâsına gelince, klâsik edebiyatın temsilcisi olan Divan şairleri ve mutasavvıf şairlerin eserlerinde bu mânâyı kasıtlı yazılmış kaside, gazel, musammat, kıt’a, rubâî, terakib-bend hatta mesnevi biçimindeki şiirlere verilen genel addır. Söz konusu şiirlerde, daha çok günahların affedilmesi talebinde bulunulur, kendi güçsüzlüğünün farkına varılması dile getirilip bu hususta Allah’tan yardım dlenir. O’nun sonsuz lütuf ve kerem sahibi oluşu münâcâta dile getirilir. Şairler hem kendileri hem de toplum adına münâcât yazmışlardır. Yazılan münâcâtlara bakılınca, bunlar da dünyaya ait taleplerin olmadığı söylenebilir. Bu şiirler, samimi bir üslûpla kaleme alınmışlardır. Bunların içinde daha ziyade mensur olarak kaleme alınanları *tazarrunâme* olarak adlandırılmıştır. Sinan Paşa’nın *Tazarrunâmesi* münâcât türünün en güzel, mensur örneğidir.¹³

Aslında bir münâcât olan fakat “tövbe” kasdıyla yazılanlarına ise *tövbenâme* denilmiştir.¹⁴ Divanların içinde yer alan münâcâtlar da istisnasız tövbe anlamına gelen ifadeler olmakla beraber bazı münâcâtların neredeyse bütün mısraları tövbeyi içerir.¹⁵ Bunlardan biri olan Veysi’nin terakib-bend biçiminde yazılmış şiiri tövbenâme olarak adlandırılmış ve bu isimlendirmeye rastlanan yegâne örnektir. Şimdilik bu ad ile anılan başka bir örneğe rastlanılmamıştır. Fakat Yahya Bey Divanı’nda yer alan şu münâcât da bu adı taşımasa bile Veysi’nin adı geçen şiirine üslûp ve ifade bakımından oldukça benzemektedir:

Mesnevi Der Münâcât

Meded senden meded senden İlahî

Kim sensin padişehler pâdişâhı

¹³ Bakz. Sinan Paşa, *Tazarrunâme*, Haz. Mertol TULUM, İstanbul 1968.

¹⁴ Ahmet MERMER-Neslihan KOÇ KESKİN, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 76-77.

¹⁵ Şiirin tamamı Münâcât olmasa da yer yer içerik bakımından münâcât olan mısra veya beyit ya da beyitlere de rastlanır. Meselâ:

Şeyhiyâ Hak’tan ericek tevfik

Varalım teube-i Nasûh edelim Şeyhî

Şeyhî Divanı, Haz. Mustafa İSEN-Cemal KURNAZ, Akçağ Yay., Ankara 1990, s. 218.

*Kamunun Hâlıkı bi'z-zât sensin
Kamuya kâdryü'l-hâcât sensin*

*Dirigâ bir hilâl ebrû peri-veş
Salupdur aklumun şehrine âteş*

*İbâdet bana fikr-i yâr olupdur
Sa'âdet mihnet-i dildâr olupdur*

*Degülem vâiziün pendini sâmi'
Hayâl-i yâra olur diyü ma'nî*

*Geh olur eylerin mescide me'vâ
Kafesde murg-ı vahşi gibi farzâ*

*Beni büthâne itdi sûret-i gayr
Namaz içre degıldür niyyetüm hayr*

*Mü'ezzin her kaçan kim ide kâmet
Sanuram kalkup itdüm yâra hörmet*

*Ne dem mihrâba baksa cân-ı bî-hûş
Kapusı resmi olur gözüme düş*

*Riyâ ile durur cümle huşu'um
Sana egrilik iledür rükû'um*

*Rükû'a varduginca cism-i mu'tâd
Selâmın aldugumu eylerin yâd*

*Tenüm bunda dil-i âvâre cânda
Gözüm mihrâbda aklum yabanda*

*Vücûdum nefsi dînumdan zebûndur
Bana tesbih zincir-i cünûndur*

*Ne mümkün zikr-i Mevlâyı iş idem
Meger kim nâgehân ilden işidem*

*Seg-i nefsüm tarîk-ı Hakka gitmez
Bu işi dini ayrı kâfir itmez*

*Olup Hakkun emânâtına hâyin
Gözedür gözlerüm nefsüm kolayın*

*Şu denlü olmuşam cürm ile pâmâl
Vücûdumdan 'adem yegdür be-her hâl*

Şu denlü mâyilem cürm ü tebâha
 Bana bugz itmeyen girer günâha
 Günâh ü cürm eger tasvîr olaydı
 Benüm şeklüm gibi tabrîr olaydı
 Bana fi'l-i menâhî mu`teberdür
 Günâh itmek yanumda bir hünerdür
 Budur korkum ki oldukça kıyâmet
 Cehennem ehli benden ide nefret
 Bu gönüm her zaman bâtillig eyler
 Namaza kalb olur câhillig eyler
 Dimezven cürm için giryân eyle
 Beni ta'zîr bi'l-ihşân eyle
 Yüzüme urma itdüğüm günâhı
 Utandır cûd ile ben rû-siyâhı
 Günâhımdan beni âgâh eyle
 Sücûdi hasbeten li'llâh eyle
 Berî kıl fikrimi sehv ü hatâdan
 Zebânım sakla kavl-i nâ-sezâdan
 Resûlünden umardum ben 'inâyet
 Şefâ'at olmaga olsa liyâkat
 Şu dem kim rûz-ı mahşer ola peydâ
 Hidâyet birle kıl Yahyâ'yı ibyâ
 Cemî'-i ehl-i imân ile yâ Rab
 Kıyametde anı kılma muazzeb
 İmâmü'l-kıbleteynün hörmetiychün
 Çihâr erkân-ı dinün hörmetiychün
 Cefâya sabr iden sâdıklar için
 Bu dünyadan geçen âşıklar için
 Garibün derd-i bicrânı hakıychün
 Zebûnun âh u efgânı hakıychün
 Fâkîrün gözlerinde nem hakıychün
 Sınuk gönülde olan gam hakıychün

Terahhum yâ müfîze'l-hayri ve'd-dîn
*Egîsnâ yâ gryâse'l-müstagîsin*¹⁶

Yahya Bey'in bu münâcâtında nefsinin ve onun saikiyle yaptıklarını kınayan ve Allah'tan bunların affını isteyen ifadeler açıkça görülmemekte fakat tövbe lafzının geçtiği söyleyişler bulunmamaktadır. Buna rağmen, zımnen tövbenin olduğu da anlaşılmaktadır.

Mutasavvîf şair Muhyî'nin şiiri ise adı konmasa da tamamıyla bir tövbenâmedir denilebilir:

Âşıkların hevâsı lâilâbe illallah
Âsilerin devâsı tevbe estağfirullah

Muhyî¹⁷

diye başlayan şiir boyunca şair kelime-i tevhidi vurgulayıp tövbe, istiğfar etmektedir.

Nasihat yolu şiirlerde de tövbe etme yahut tövbenin gerekliliğine dikkat çekilir. Mesela Yûnus Emre'nin şu mısralarındaki gibi;

Oğlanlar öğüt almaz, yiğitler tövbe kılmaz
Kocalar taat kılmaz, sarıp ruzgar olmuşdur

Yûnus Emre¹⁸

Tövbe kelimesi edebîkültürümüzde dinî mânâda taşıdığı anlama uygun olarak dile getirildiği gibi, dinî çağrışımından farklı olarak çoğu kez söz ve mânâ sanatlarına malzeme teşkil edecek biçimde ve şairane çerçevede de söylenmiştir. Bu tür kullanıma birkaç beyitle örnek verebiliriz:

¹⁶ Yahya Bey *Divân*, Haz. Mehmed ÇAVUŞOĞLU, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1977, s. 228-230.

¹⁷ Şiirin tamamı şöyledir:

Beyt-i kalbin sirâcî lâilâbeillâllah
Ebl-i derdin ilâcî tevbe estağfirullah

Bu iklimin güneşi lâilâbeillâllah
Mücrim olanın işi tevbe estağfirullah

Ârife eriştiren lâilâbeillâllah
Sulh edip barıştıran tevbe estağfirullah

Ebl-i tevbidin fi'li lâilâbeillâllah
Müznib olanın kavli tevbe estağfirullah

Muhyî derdine dermân lâilâbeillâllah
Yâ Gafûr u yâ Rahmân tevbe estağfirullah

Komisyon, *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri Tarih Antoloji Ansiklopedi*, C. , Ötügen-Söğüt Yay., İstanbul 1987, s. 16. Ayrıca Eşrefoğlu Rûmî Divanındaki 104, 105, 106 numaralı şiirler de tamamen tövbe içerikli manzumelerdir. Bakz. Mustafa Güneş; *Eşrefoğlu Rûmî Divânı*, (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin), s. 355-360.

¹⁸ Mustafa TATÇI, *Yûnus Emre Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1991, s. 84.

*Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sen de peşimânsın ey gönül*¹⁹

Nedim

*And içmek istedim mey-i nâb içmeğe velî
Ayin-i aşk içinde danuştım günâh imiş*²⁰

Hayretî

*Yok imiş ol devrde böyle bir âfet yoksa kim
Tevbe etmek meyden ey Rûhi ne mümkündü Nasûh Bağdatlı*

Rûhî

*Gayr elinden içmezim mey geçmezim dildârdan
Şeyh San'ânâm bugün abdum da tevbem de Nasûh*

Bağdatlı Rûhî²¹

Veysi'nin Tövbenâmesi

Veysi mahlasıyla eserler yazan XVII. yüzyılda yaşamış olan şairin asıl adı Üveys b. Mehmed olup, kadılık mesleği yapmış ve inşa sahasında öne çıkmıştır.²²

¹⁹ Muhsin MACİT, *Nedim Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 314.

²⁰ Mehmet Çavuşoğlu-Ali Tanyeri, *Hayretî Divan Tenkildi Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1981, s. 232.

²¹ Coşkun AK, *Bağdatlı Rûhi Divanı, Karşılaştırmalı Metin*, C. I, Uludağ Üniversitesi Yay., Bursa 2001, s. 372, 373.

²² Kadı Mehmed Efendi'nin oğlu olan Veysi, 969 (1561/1562)'da Alaşehir'de doğmuştur. Şair Makâlî Mustafa Bey (ölm.1584)'in yeğeni olan Veysi, medrese tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek devrin meşhur âlimleri olan Sâlih ve Ahmed Efendilerden ders almıştır. Mehmet Şerif Paşa'nın Mısır valiliği sırasında divan kâtipliği ve Vezir Ali Paşa'nın kumandasındaki Macar seferinde ise ordu-yı hümayûn kadılığı yapmıştır. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde (Mısır'da Reşid'de, Anadolu ve Rumeli'de Akhisar, Tire, Alaşehir, Serez, Tekfurdağı, Gümölcine ve Üsküb) kadılıklarda, Aydın ve Saruhan'da da mal müfettişliğinde bulunmuştur. 1037(1628)'de yedinci defa kadılık yaptığı Üsküb'de 68 yaşında iken ölmüştür.

Veysi (Üveys b. Mehmed) hakkında en geniş bilgi Nev'izade Atayî'nin Hadayıku'l-Hakayık fi Tekmileti's-Şakayık (İstanbul 1268) adlı eserinde olmakla birlikte ayrıca şu eserlere de bakılabilir: Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şuara, Haz. Hasan KUTLUK, C. II, T.T.K. Yay., Ankara 1989, s. 1051-1052, Rıza, Rıza Tezkiresi, İstanbul 1316, s. 101, Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev.: Coşkun ÜÇÖK, Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Yay., s. 168, İsmail Hâmi DANIŞMEND, *İzablı Osmanlı Tarih Kronolojisi*, C. III, İstanbul 1950, s. 340. Evliya Çelebi Seyahat-namesi, Haz.: Orhan Şaik GÖKYAY, İstanbul 1996, s. 205, Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. VI, İstanbul 1316, s. 4813-4814, Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmî'l-Kütûbi ve'l-Fünûn*, C. II, İstanbul 1941-1943, s. 1653, Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, İstanbul 1313-1342, s. 478, Mehmed Nail TUMAN, *Eser Tuhe-i Naili*, Yz. B.611/1, 1368 (1947), c. 2, s. 1185, Muhibbi, *Hülasatü'l-Eser fi A'yani'l-Karni'l-Hadi-i Aşar*, C. I, Mısır 1284, s. 425-428.

Mensur olarak kaleme alınan siyeriyle (Dürretü't-Tac fi Sireti Sahibi'l-Mi'rac) meşhur olan Veysi'nin divanı da vardır. Bu yazının konusu olan şiir (Tövbenâme) müstakilen mecmualara geçmişse da divanın bazı nüshalarında da vardır.²³ Ancak onun eserlerinden²⁴ bahseden kimi kaynaklarda Tövbenâme ismiyle²⁵ müstakil bir eser gibi zikredilmiştir.²⁶ Bu şiir, divanın nüshalarından birinde “Terkib-bend-i der Ârzû-yı Hacc-ı Şerîf” başlığı ile yazılmıştır ki, başlıktan hareketle eserin Hac niyetiyle yazıldığını söylemek mümkündür.²⁷ Böyle olmakla beraber Veysi'nin çok sevilen bu Terkib-bendi daha çok “*Tövbenâme*” olarak tanınmıştır.

Kaynaklarda sözü edilen şiir tanıtılırken, Zeyniye tarikatının²⁸ Piri Zeynü'ddin-i Hafî'nin hikmet ve sözlerini ihtivâ ettiği ifade edilmiştir. Mesela, *Osmanlı Müelliflerinde* eser şu ifadelerle tanıtılır: “Matla'ı şu:

“*Yeter ey dil heves-i zülf-i siyehkâr yeter*” olan ibret-âmiz bir manzumedir ki, bu manzumede,

“*Peyrev oldum o sühen-i perverde itdim tövbe
Dâima reh-i seyr-i gamda hata olduğuma*”

beytindeki “*sühen-i perverde*”den maksad,

“*Tövbe Yâ Rab hata yolna gitdiklerime
Bilüp itdüklerime bilmeyüp itdüklerime*”

²³ Bilindiği üzere, Terkib-bend biçiminde yazılan şiirlerin dinî, felsefî muhtevaya uygun olduğu Edebiyat Tarihine bakıldığında bu biçimle yazılan pek çok örnekten anlaşılır.

²⁴ Veysi'nin tanınmış diğer eserleri şunlardır: 1. Hicviye, 2. Siyer-i Veysi/Dürretü't-tâc fi Sireti Sâhibi'l-Mi'rac, 3. Hâbnâme/Vakı'anâme, 4. Mercü'l-Bahreyn fi Ecvibe 'alâ İ'tirazatü'l-Cevheri, 5. Düsturü'l'amâl/Şehâdetnâme, 6. Futûh-i Mısır/Risale-i Amr b. As, 7. Divân, 8. Münşeât, 9. İstanbul Kasidesi.

²⁵ Yararlandığımız Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi nüshasının dışında Millî Kütüphane'de de bir Tövbenâme nüshası kaydına rastladık. Kayıt Numarası: Yz. A490/5'dir.

²⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 424; Bursalı Mehmed Tâhir bin Rıfat, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuârâ, Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s. 83, İslâm Ansiklopedisi, C. 13, MEB Yay., İstanbul 1986, s. 309.

²⁷ Şiirin bulunduğu Divanlar Veysi Divanı üzerine yapılan Yüksek Lisans tezinde şu kısaltma ve açıklamalarla yazılmıştır:

A 24b-26b; TR1 21a-22b; TR2 30a (der kenar metni olarak); TR3 254b-255b; TH 88b-90a; SR 19a-20b; SE 23a-24b (der kenar metni olarak); SHK 114a-116b; ST2 98a-b; 41 19a-22a.

Bakz. İ.Ü. Kütüphanesi Y.L. Tezi, No: 16396, TOSKA, *Veysi Divanı*, s. 60-61.

²⁸ Erken dönemde Osmanlı dünyasında yer bulabilen tarikatlardan biri Zeyniye'dir. Adını Horasan bölgesinde doğan Zeyneddin Hafî'den alan bu tarikat halifeleri yoluyla Anadolu'ya gelmiştir. Mustafa KARA, *Eşrefoğlu Rûmî*, Ankara, 1995, s. 8.

beytinin kâili, müessis tarikat (Zeyniye) piri Zeynüddin Hafî (Herat v. 1435)²⁹ hazretlerinin ehass-ı hulefasından Şeyh Abdurrahim Merzifonî'dür.³⁰

Bahsi geçen mutasavvıf Abdurrahîm Merzifonî, Rûmî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Çelebi Sultan Mehmed devrinin büyük şeyhlerinden kabul edilmiştir. Tasavvufa dair yazdığı üç eseri zikredilir. Bunlar, *İrşâdü'l-İslâm*, *Işknâme* ve *Divançe-i İlahiyyât*'tır. *Sefine-i Evliya* adlı eserde müridlerinin kendisi için “*Bir aşk kütüğü yakıp diyâr-ı Rûma attık*” dedikleri rivayet edilir. Osmanlı Müellifleri'ndeki “*Tövbe Yâ Râb hata yoluna gittiklerime*” diye başlayan beyti *Sefine-i Evliya*'da da kayıtlıdır.³¹

9 bendden oluşan bu terkib-i bendde Veysî, sırayla şunları dile getirmiştir:

I. Bende Veysî, gönlüne seslenerek kısaca, artık uslanma, istikamet belirleme vakti gelmiştir, der. Ardından gelen II. Bend ise; Onun asıl niyetini belirgin hâle getirir ve Hz. Peygamber'e, dolayısıyla Hac farızasını ifâya yöneldiğini gösteren beyitlerden oluşmuştur. III. Bende gelince, ilk bendde seslendiği gönlünü, alıp Hz. Peygamber'in ravzasına (manevî makamı olan kabrine) vardığında neler yapmaları gerektiğini bir bir sıralar. Bu bendin son beytinde duaya başlayan şair, IV. Bendde ise bu sefer gönlüne seslenir ve Ravzada Hak Teâlâ'ya nasıl niyaz edeceklerini öğütlemeye başlar. VI. Bendde büyük bir pişmanlık içerisinde Allah'a yalvaran şair, VII. Bendde yeniden günahlarını hatırlayıp nedamet duygusu ile hâlini arza devam ederken akıbet endişesini de dile getirir. Bu bendin son beytinde tekrar Hak Teâlâ'ya hesabının kolay verilmesi için yalvarır. VIII. Bendde “tövbe” kelimesini hemen her beyitte yineleyen şair bu anlatımıyla bir yandan âdetâ tövbeler tövbesi diyerek Nasuh tövbesine benzer bir eda takınmışken, diğer yandan samimi duygularının yer aldığı beyitlerdeki tekrar sanatı ile estetik bir tavır da sergilemiştir.

Şiirin son beytinde Veysî, Hak Teâlâ'nın katında kıymeti ve derecesi fazla olduğuna inandığı, başta Hz. Peygamber olmak üzere bazı mübarek zevatın ve mukaddes varlıkların hürmetine başışlanma diler.

Şiirde “tövbe” kelimesinin yanı sıra “yeter” kelimesi de anlamı çeşitli

²⁹ Zeynü'ddin Hafî hakkında bilgi için bakz: Abdurrahman Câmî'î, *Nefehatü'l-Üns min Hadarati'l-Kuds*, Çeviren ve şerh eden Lâmi Çelebi, İstanbul 1270, s. 547-550. E-Vasâya'l-Kudsîyye li't-Tâlibîne's-sâlikîn adlı Arapça risâlesi Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir.

³⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, İstanbul 1333, s. 478.

³¹ Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, No: 2305-2309, Mirofilm arşivi no. 2754.

yönlerden takviye etmiştir. I. Bendde redif olarak kullanılan bu kelime, bazen kafî, bazen yetsin artık, bazen ulaşır anlamını taşıyacak biçimde yer alırken tövbenin nasıl başlayıp nasıl devam ettirildiğini de göstermiştir.

Tövbenâme-i Veysi³²

Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'ilün

I. Bend

*Yeter ey dil heves-i zülf-i siyeh-kâr yeter
Yeter ey cân-ı belâ-dîde bu efkâr yeter*

*Ceyb-i endişeye çek başını fikr it hâlûñ
Halk ile eyledigüñ beyhûde güftâr yeter*

*Rişte-i fikre dür-i eşk-i nedâmet nazm it
Ârzû-yı dil için didigüñ eş'âr yeter*

*Murg-ı 'ankâ-per-i 'azmün yetür ol yerlere kim
Şâbbâz-ı nazar-ı himmet-i ebrâr yeter*

*Der-i Mevlâ'ya yüzün sür yeter itdün kendüñ
Bende-i halka-be-gûş-ı der-i eşrâr yeter*

*Yeter oldu bu hevâ vü hevesi terk idelüm
Yönelüp Hakkâ reh-ı şıdk-ı sedâda gidelüm*

II. Bend

*Evvela 'azm idelüm bârgeh-i iclâle
Ravza-i şâh-ı rüsül-i merkad-ı şâhb-ı âle*

*Ol şebün gâşiye ber düş olalum maħmiline
Yüz sürüp hâk-i reh-nâka-i zer halhâle*

*Yollaruñ hâr-ı mugeylânına yüzler sürelüm
Lâle-veş gark idelüm çehre-i hün-ı âle*

*Eşk-i hasret saçalum rehğüzer-i huccâca
Şûrezârında Hicâzuñ bite sünbül lâle*

³² Tövbenâme; 24 eserden oluşan mecmuanın içindeki 11. metindir. Veysi, Üveys b. Mehmed Efendi, Tevbe-nâme, nesih, y: 107b-109a, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Numara: 2785/11.

Sünbülü âteş-i dilden saçılan dūd-ı kebūd
 Lâlesi hûn-ı cigerden dökülen pergâle
 Gel senüñle varalum yüz sürelüm dergâha
 Ya'nî dergâh-ı mu'allâ-yı Resûlü'llah'a

III. Bend

Ravzası hâkine fersûde kılalım pişânı
 Lâlegûn eyleyelüm dide-i hûn-efşânı
 Diyelüm aña eyâ ümmetinün ğamhârı
 Hasteler çâresi bî-çâreleriñ dermânı
 Enbiyâ mefihârı Hallâk-ı cihân mahbûbı
 İki 'âlem güneşi iki cihân sultânı
 Feyz-i lutf u keremüñden bizi mahrûm itme
 Rahmet-i 'âlem iken devletünüñ 'ünvânı
 Yüz sürerken o şafâ-ğâh-ı bülend ebvâba
 Bûs iderken o kadem-cây-ı celilü's-şânı
 Kaldırıp dest-i du'â kiblegeh-i a'lâya
 Yalvaralum bizi yokdan var eden Mevlâ'ya

IV. Bend

Diyelim ey bizi yokdan yaradup var iden
 Cevher-i 'akl ile tıfl-ı dili hûşyâr iden
 Tâc-ı îmân u itâ'atla ser efrâz kılup
 Dîn-i İslâma kemer-beste-i ikrâr iden
 Kalbimiz gonçe-i ser-beste-i taşdik idüp
 Dilimiz bülbül-i destân-zen-i esrâr iden
 Kimümüz devletle şâh-ı cihândâr idüp
 Kimümüz künc-i kanâ'atde sebük-bâr iden
 Ey bizi mahz-ı kemâl-i kerem u lutfuñdan
 Dâr-ı dünyâda bu elîfa sezâ-vâr iden
 Şoñra lâyıq mı bizi haste-i hicrân itmek
 Mübtelâ-yı elem-i âteş-i sûzân itmek

V. Bend

Geçdi 'ömrüm heves-i zülf-i mu'anberde benüm
Kaldı 'aklum girih-i kâkül-i dilberde benüm

Zülfüne kâkülüne mâyl olup dildârũ
Çekdügüm derd ü belâ söylene dillerde benüm

Şâbbâz-ı nazarum niçeye dek beste kıla
Dâm-ı dilgîr-i hat-ı yâr-ı sitemgerde benüm

Seyyâtüm yazan ol kâtib-i a'mâl-nüvîs
Vay eger itdügimi hep yaza defterde benüm

Şakalum ak yüzüm kara sözüm 'ayn-ı hatâ
Baña ağlañ baña kim 'arşa-i maşerde benüm

Ne yüzüm var nazar-ı hazret-i Haqq'a varacağ
Ne sözüm var varicağ hazrete yalvaracağ

VI. Bend

Şadme-i kahr ile bir gün yıkılır tağ-be-tağ
Bu ber efrâste-i evvân-ı zer-endüde revâğ

Vaktidür âhuñı tîr it kaddüñi eyle kemân
Sefer-i âhirete saña gerekmez mi yarağ

Âh kim fışk ile geçdi gicemiz gündüzümüz
Ne 'ibâdât ü teheccüd ne şalât-ı işrâğ

İtdügüm cürme benüm yer ile gök şâhiddür
Bana yerden gögedekdür gazaba istihkağ

Virme dâmânımı dest-i huşemâya Yâ Rab
Varicağ hazretüne başı kıba yalın ayağ

Virmek olursa eger haşma benüm dâmânım
Yine ihsân ü kerem senden olur sultânım

VII. Bend

Mest olup bâde-i gâfletle yitürdük özümüz
Bilmedik düş gibi geçdi gicemiz gündüzümüz

Zikr-i tesbihine şarf eylemedük 'ömrümüz
Hazret-i Haqq'a niyâz itmege yoğdur sözümüz

Çebre-fersûde-i ebvâb-ı erâzîl olduk
 Kalmadı hâzretine varmağa asla yüzümüz
 Ten-i hâkimüzi bir gün götüre şarsar-ı merg
 Öyle berbâd ide kim görmeye kimse tozumuz
 Görseñ ey dâde neler gelse gerek başımıza
 Bilsen ey dil ki neler görse gerekdür gözümüz
 Zü'lcelâlâ bize ol demleri âsân eyle
 İşimi zıkr-i cemîlün itmüm imân eyle

VIII. Bend

Töve Yâ Rabbi giriftâr-ı hevâ olduğuma
 Töve Yâ Rabbi talebkâr-ı belâ olduğuma
 Töve Yâ Rabbi esîr-i mey-i gül-fâme olup
 Bende-i muğbeçe-i işve-nümâ olduğuma
 Ârzû-yı şanemi mâblika itdügime
 Mübtelâ-yı heves-i mihr ü vefâ olduğuma
 Töve Yâ Rabbi 'ibâdet şanup itdüklerime
 Dâmen-âlûde-i çirkâb-ı riyâ olduğuma
 Peyrev oldum o sühan pervere itdim tövbe
 Daima râb-ber-i 'amd u hatâ olduğuma
 Töve Yârab hatâ yolına gitdüklerime
 Bilüp itdüklerime bilmeyüp itdüklerime³³

IX. Bend

Yâ İlâhî şeref-i hâzret-i peygâmbere için
 Sipîhr-i mâhî iki pâre iden server için
 Şeb-i İsrâda olan sırr-ı muqaddes hâkîkiçün
 Leyle-i Qadirdeki vakt-i şafâ-güster için
 Hande-i hüsn-i cihân-sûzî için şiddîkuñ
 Giryey-i hâzret-i Ya'kûb-ı belâ-perver için

³³ Bilip ettiğine ve bilmeyip ettiğine tövbe ederken şair "illa vüs'aha lehamakesebet ve aleyha mektesebet" Bakara suresininin 286.âyetinde geçen bu duanın ruhuna uygun hareket etmektedir. Bkz. İlgiliâyetin tefsirine, Elmalılı Hamdi YAZIR, Hak Dini Kur'an Dili, C. II, Azim Yay., İstanbul tarihsiz, s. 270-283.

*Nûr-ı Şiddîk-ı Bekir ma'delet-i Fârûkî
Hilm-i 'Osmân ü kerem-güsteri Hayder için*

*Ol iki dürr-i dil-efrûz-ı binâgûş-ı felek
Ya'ni ol kurretü'l-'ayn-ı şeh-i Hayber için*

*Lutf idüp eyledüğüm cürm ü fesâda bakma
Veysî-yi rû-siyehi nâr-ı cahîme yakma*

Sonuç

Veysî'nin Tövbenâme adlı bu şiiri, divanı üzerine yapılan yüksek lisans çalışmasında çeviri yazısı bulunan terkid-bendir. Dolayısıyla bu çalışmada o yayından yararlanılmış ancak bazı farklılıklar Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshayla karşılaştırılmıştır. Bu farklar iki çalışma karşılaştırılınca görülecektir.

Şiire iki açıdan yaklaşp birtakım sonuçlara varılabilir:

Bunlardan ilki, burada adı geçen Tövbenâme metninin münâcât türünden çıkıp bağımsız bir tür sayılabilmesinin mümkün olup olmadığı meselesinin tartışılabilceğidir. Yani bu örnek, tür bilgisine ve Terkid-bend biçiminde yazılan şiirlerin muhteva bilgisine katkı sağlayabilecek manzum bir eserdir.

İkinci olarak, bu şiirden hareketle Zeyniyye tarikatının Osmanlı ulema ve udebası içindeki yeri Veysî üzerinden incelenebilir. Çünkü Veysî'nin edebiyat tarihindeki belirgin vasfı, inşâ kabiliyetidir. Oysa yazdığı eserlere bakıldığında Siyeri ve Şehâdetnâme'si ile dinî edebiyata katkısı da oldukça dikkate değerdir. Ancak inceleyebildiğimiz kadarıyla şairin tasavvufla olan alâkasını gösteren tek eseri Tövbenâme'sidir. Bu yüzden bu eser, onun mutasavvıf kimliğinin bir alameti olarak mı görülmeli yoksa Hacca niyetlenen bir Müslüman şairin olağan faaliyeti olarak mı görülmelidir? Ya da bu tür uygulamalar dinî gelenekte ne kadar mevcuttur, bunlara bakarak sosyal hayatın dinî yaşayış biçimini takip etmek ve tespit etmek mümkün olacaktır.

Çalışmanın ortaya çıkarabileceği bir başka sonuç ise divanlardan çıkarılıp ayrıca istinsah edilen şiirlerin ortak özellikleri tespit edilebilir mi sorusunun sorulup cevabının araştırılmasıdır. Bu soruya verilecek cevap, şiir mecmualarının taranmasıyla başlayan bir mesai sonucunda Müslüman Türk toplumunun ortalama şiir zevkinin ve duygu düşünce dünyasının resmi olacaktır.